

Etyka między retoryką i sztuczną inteligencją.

Komunikat w sprawie kierunków badań

1. Paradygmaty

1.1. Określany współcześnie związek etyki retora w kontekście dyskursu medialnego w coraz większym stopniu określają tendencje kognitywistyczne pozostające pod wpływem rozwoju technologii komunikowania. Zwrócił na ten fakt uwagę m.in. futurolog Alvin Toffler (+2016), który w ramach swojej teorii rewolucji komunikacyjnej wskazał na „szok przyszłości” oraz operatywny paradygmat głoszący obecnie „najbardziej liczy się wiedza o wiedzy”¹.

1.2. Dotychczasowe rozumienie areopagów, na których retor kierował do audytorium swą mowę (*oratio, testimonium personale*) przekroczyło ograniczenia przestrzenne i czasowe. Czyn osobowy retora poza wymiarem realnym zyskuje znaczenie w przestrzeni wirtualnej, wytwarzanej przez technologie cyfrowe, postęp w doborze nośników informacji oraz osiągnięć prakseologii lingwistycznej. Zwłaszcza ta ostatnia domena wpływa na modyfikację podstawowej wartości retora, jaką są słowa. Zmiana ta idzie w kierunku rosnącego znaczenia wizualizacji, przez co retor staje przed wyzwaniem dowartościowania mowy ciała,

¹ Cyt. za: A. Adamski, *Media w analogowym i cyfrowym świecie*, Dom Wydawniczy Elipsa Warszawa 2012, s. 198. Paradygmat „szoku przyszłości” akcentuje socjologiczny i psychologiczny stan człowieka oraz społeczeństwa doświadczającego stresu i dezorientacji w wyniku wielkich zmian w krótkim czasie. Więcej na temat tego etycznego wyzwania w nowych mediach zob. A. Toffler, *Tolerancja*, Wydawnictwo WSP Warszawa 2002 s. 177.

wykorzystania znaków graficznych, fonicznych i animacji na przedstawienie wygłaszanych idei. Tendencja ta realizuje obecnie podstawowe ukierunkowanie medialne ujęte przez klasyka teorii komunikacji Herberta Marshalla McLuhana (+1980) *adagium* o „komunikowaniu przez każdego, z dowolnego miejsca do wszystkich w realnym czasie”².

1.3. Statystycznie efektywność komunikatu retorycznego w większej mierze zależy dziś od mowy ciała, kontekstu wygłaszania i społecznej psychologii odbioru niż od słowa, jego logiki i retorycznego *decorum* (stylu, figur retorycznych, klasycznych reguł). Szacunkowo stosunek ten na przełomie XX i XXI wieku wynosił 80% czynników formalnych i 20% klasycznych werbalnych elementów retorycznych. Obecnie „wspólnota komunikacyjna wymusza na jednostkach silny konformizm społeczny, a zachowanie jednostki jest w dużym stopniu regulowane przez system emocji moralnych (wstyd, honor). [...] Elementem systemu informacyjnego jest nie tylko treść komunikatu ale także całe zachowanie jednostki (język ciała, ubiór)”³.

1.4. Współcześnie system komunikowania, w którym uczestniczy retor, podlega gwałtownym zmianom interakcji zmierzających do kultury uczestnictwa. Zdaniem Gobana-Klasa „relację «nadawca-przekaz-odbiorca» zastępuje relacja «producent-usługa informacyjna-konsument» a często jeszcze prostsza «dostawca-klient» albo wręcz «serwer-klient»”⁴. Dodajmy od siebie, że w ślad za tymi zmianami systemu komunikowania idzie rozszerzanie zakresu retorycznej etyki na wszystkie elementy składowe. Oznacza to m.in odpowiedzialność za zaistnienie lub brak wartości etycznych procesu komunikowania. W tym miejscu rodzi się problem etyczności komunikowania w środowisku **sztucznej inteligencji**.

1.5. Pojęcie sztucznej inteligencji posiada **kilka definicji**. Dla autorów *Słownika informatycznego*⁵ pojęcie to oznacza „sferę badań naukowych rozwiązań technologicznych, w której pracuje się nad stworzeniem systemu wykonującego zadania podobne do zadań realizowanych przez mózg ludzki; system sztucznej inteligencji powinien np. umieć rozróżniać mowę ludzką czy podejmować samodzielne działania na podstawie otrzymanych danych”. Jakkolwiek jest to definicja opisowa, to jednak wskazuje zarówno na elementy

² H.M. McLuhan, *Zrozumieć media*, tłum. N. Szczucka, Warszawa 2004. Na ten temat z jego wcześniejszych tekstów zob.: *Verbi-voco-visual explorations*. wyd. 1 Something Else Press Inc, New York, Frankfurt 1967 dostępne na stronie internetowej: https://mediarchaeology.files.wordpress.com/2014/01/mcluhan_marshall_verbi-voco-visual_explorations.pdf [19.04.2021].

³ J. Poleszczuk, *Kultura internetu. Technologia komunikacji i problem integracji społecznej*, w: Mucha J. red., *Nie tylko internet. Nowe media, przyroda i „technologie społeczne” a praktyki kulturowe*, Nomos Kraków 2010, s. 25-27.

⁴ T. Goban-Klas, *Pochwała medioznawstwa czyli renesans McLuhana*, „Studia Medioznawcze” 2000 nr 1 a, 22.

⁵ M. Sławi, J. Syjud, *Słownik informatyczny*, Videograf II, Chorzów 2008, s. 212.

związane z retoryką (rozpoznawanie mowy) jak i z etyką (podejmować **samodzielne** działania – wyróżnienie K.K.).

Powyższa definicja ma wiele cech zbieżnych z definicją „technologii informacyjnej” podaną w *Oxford dictionary* w następującej formule: „the development, study, or use of electronic equipment, especially computers, for storing and analyzing information. Recent advances in information technology have led to important changes in the operation of offices”⁶. Tu także przedmiotem materialnym dyscypliny pozostają osobowe aktywności epistemologiczne (magazynowanie informacji i jej analiza), co powiela działania ludzkiego umysłu (zapośredniczone w dużym stopniu przez aktywność mózgu).

Nieco dalej idzie sugestia jednego w ważniejszych autorytetów badań nad AI (*artificial Intelligence*), Johna McCarthy’ego, który postrzega jakościową różnicę między inteligencją człowieka i sztuczną inteligencją⁷. Wprowadzenie tego rozróżnienia oznacza pośrednio odejście od idei naśladownictwa umysłu ludzkiego przez technologie i odpowiednio do tak zmienionego celu przyjęcie odmiennych metod badawczych i natury wyprowadzanych wniosków z badań. Dla problematyki retorycznej i etycznej oznacza do potrzebę dwóch odmiennych zakresów orzekania. To ucza się na ten temat dyskusja interdyscyplinarna, z udziałem filozofów, dostarcza wiele ciekawych stwierdzeń i sugestii badawczych.

Warto w tym miejscu podkreślić zwłaszcza badania biotechnologów, a w szczególności wykorzystanie implantacji nanokomputerów i ich interakcję z komórkami mózgowymi⁸. Z punktu widzenia procesów poznawczych, w tym zdarzeń retorycznych i w konsekwencji wyborów moralnych i estetycznych, badania te zasługują na uwagę środowiska retorów. „Uczące się maszyny” i trans humanizacja (także bio-psychologiczna) zmienia samo wydarzenie retoryczne (jako relacja interpersonalna), a w dalszej perspektywie ingeruje w

⁶ Cyt. za: https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/american_english/information-technology [19.05.2021].

⁷ Podczas konferencji AI@50 w 2006 r. bronił tej tezy, co spotkało się z krytyką części uczonych. Dostęp do tekstu: J. McCarthy, *What is Artificial Intelligence?* www-fornal.stanford.edu/mc/whatisai/whatisai.html [19.05.2021].

⁸ Przykładowo projekt finansowany przez Unię Europejską INCA-NANEP: (*Interfacing carbon-based nanomaterials to neurons: Toward new horizons in cellular neuroprosthetics*) „badano interfejs między nanomateriałami na bazie węgla a neuronami. Koncentrowano się na materiałach nanoprotez, użytecznych w regeneracji i odzyskiwaniu funkcji poznawczych. Uczestnicy projektu scharakteryzowali nanomateriały na bazie węgla pod kątem przyszłych zastosowań biologicznych. Z powodzeniem wykazali ich biozgodność oraz analizowali ich sprzężenie z sieciami neuronalnymi metodami elektrofizjologii”. Cyt. za: <https://cordis.europa.eu/article/id/183216-better-understanding-of-nanotechnology-and-its-implications-for-neuroscience/pl> [20.05.2021].

rozumienie tożsamości osobowej. Może prowadzić do nadania praw osoby maszynie⁹ lub sztucznego modyfikowania tożsamości osoby ludzkiej.

2. Wyznaczniki etycznej misji retora w mediach przyszłości i sztucznej inteligencji

2.1. Z punktu widzenia społecznej misji retora jako koryfeusza, protagonisty, przewodnika i świadka obiektywnej rzeczywistości (prawdy) nadal niezmiennie pozostają etyczne implikacje dla każdego podejmującego się „kierowania duszami ludzkimi przy pomocy mów”¹⁰. Etyczne implikacje bowiem posiadają swą niezbywalną wartość tak długo, jak długo pozostają wyznacznikiem postępowania na drodze do dobra wspólnego – dobra określanego humanistyczną hierarchią wartości i środków ich pozyskiwania (tj. cnót osobowych i cnót społecznych). W efekcie nadal aktualny pozostaje **imperatyw etyki retora jako świadka i wzoru** realizacji swej osobowej godności. Ponadto nadal zachowuje swą wartość posługa etycznego retora w odniesieniu do budowania sfery etycznej społeczeństwa. Przyczynia się on tym sposobem do kreowania elementów tożsamości grup społecznych (etnicznych, zawodowych, wyznaniowych) i społeczeństwa jako takiego.

2.2. Różnorodne posłannictwo współczesnych retorów (do których poza tradycyjnymi przedstawicielami palestry, polityki, edukacji, religii wypada zaliczyć twórców literatury, artystów uznanych sztuk, dziennikarzy i realizatorów medialnych), naznaczone jest historyczną odpowiedzialnością za budowanie cywilizacji o wysokich walorach personalistycznych. Aktualne bowiem stają się **wyzwania związane ze sztuczną inteligencją, robotyzacją, degradacją roli biologicznego nośnika świadomości** i postępujące tendencje uniformizacji (globalizacji) życia duchowego. Od połowy XX wieku ujawniły się one w historii dyscypliny naukowej, określanej terminem **sztucznej inteligencji**. W środowisku intelektualnym, z którym wiąże się geneza tej dyscypliny, określa się ją jako *artificial Intelligence* (AI). W odniesieniu do retoryki werbalnej (klasycznej) AI wnosi problematykę komunikacji opartej na bezpośrednim przekazie idei do umysłu poznającego

⁹ Zob. np. „Sophia, najinteligentniejszy robot na naszej planecie, wizytuje w Krakowie na Impact'18. Android miał zaszczyt otrzymać indeks AGH i zamierza rozpocząć naukę w Polsce”. Cyt. za:

<https://www.tvp.info/37651483/robot-sophia-otrzymal-indeks-agh-i-zamierza-rozpozacz-nauke-w-polsce> [20.05.2021]. Wcześniej robot uzyskał obywatelstwo Arabii Saudyjskiej: zob. *The humanoid robot recently received the Saudi Arabian citizenship*, <https://www.khaleejtimes.com/news/general/sophia-robot-named-among-5-knowledge-ambassadors-in-uae> [20.05.2021].

¹⁰ „Nieprawdaż, że sztuka wymowy w ogóle jest sztuką prowadzenia dusz ludzkich za pomocą mów, i to nie tylko w sądach i jakie tam inne zebrania czy zgromadzenia publiczne, ale i w prywatnych kółkach; jedna i ta sama, czy to o wielkie rzeczy chodzi, czy o małe. A co jest słuszne, to jest równie cenne w sprawach wielkiej wagi, jak i w marnych”. Platon, *Fajdros*, 277 E-278 B, tłum. W. Witwicki, <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/platon-fajdros/> [19.04.2021].

poprzez nośnik treści bil-neurologicznych, z pominięciem słów, znaków i symboli (reprezentacji idei). Przewidywane w odpowiednich badaniach perspektywy czasowe osiągnięcia takiego poziomu dialogu człowiek-AI wskazywały na lata 2050-2200 jako okres osiągnięcia dzięki neurotechnologii, biotechnologii i nanotechnologii przełomowego punktu ewolucji gatunku ludzkiego, jakim miałyby być przejście ewolucji życia na etap człowieka 2.0¹¹.

2.3. W ramach dyskursu naukowego nad tymi sugestiami futurologii współcześnie rozwijanej pomocne mogą być metodologiczne zasady wypracowane w II połowie XX wieku na temat alienacji, jako zniewolenia człowieka przez jego wytwory¹².

3. Problematyka retoryczna w świetle sztucznej inteligencji

3.1. W miarę poszerzania się siły oddziaływania nowych technologii komunikowania, z coraz szerszym zakresem użycia apersonalnych technologii (np. poprzez posługiwanie się botami, androidalnymi robotami w mediach publicznych), a także nowych kierunków badań biotechnologii i inżynierii neurologicznej, dyskurs społeczny w istotny sposób zmienia rozumienie powołania retora i jego etyczny walor. Także słowo, jako najbardziej sprzężony z retorem element procesu poznawczego i motywującego działania moralne, zmienia swoje odniesienia do łączenia nadawcy z odbiorcą, traci mądrościowy charakter idei jako konstruktu tożsamości retora. Przemawiają za tym zgłaszane przez naukowców zajmujących się AI nurtujące ich problemy badawcze przyszłości. Z punktu widzenia retoryki i etyki ważne wydają się następujące kwestie:

1. Problem hierarchii wartości pomiędzy domeną człowieka i AI;
2. „Poczucie” tożsamości sztucznej inteligencji a odpowiedzialność etyczna (etyczna maszyna, sztuczny podmiot działań moralnych, kodeks etyczny maszyn, odpowiedzialność za bycie superinteligencją – przed kim i za co?);
3. Filozoficzne podstawy regulacji prawnych stosunków człowiek-AI (antropo-, quasiantropo-maszyno-logiczne aspekty istnienia i współdziałania).

¹¹ Powołuję się na poglądy m.in. propagatora transhumanizmu, Raymonda Kurzweilla (ur. 1948), *The Age of Intelligent Machines*, Penguin Books New York 1990; *Singularity is Near*, tamże, 2005, polskie wydanie: *Nadchodzi osobliwość*, tłum. A. Nowosielska, E. Chodkowska, Wydawnictwo Kurthaus Publishing 2005; oraz materiały prokonferencyjne: *White Paper on Artificial Intelligence – a European approach to excellence and trust | Shaping Europe's digital future*. Cyt. za: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/consultations/white-paper-artificial-intelligence-european-approach-excellence-and-trust> [20.07.2021].

¹² Zob. m.in. Melvin Seeman, *Alienation Studies*, „American Sociological Review” 24 (1959) s. 783-791. Z nowszych prac nad tym wątkiem alienacji zob. A. Turska-Kawa, *Poczucie alienacji a użytkowanie mediów. W poszukiwaniu nowych obszarów zastosowania teorii użytkowania i gratyfikacji*, Wydawnictwo Naukowe Śląsk Katowice 2011. W odniesieniu do retoryki filmowej zob. m.in. A. Mamcarz-Plisiecki, *Filozofia i retoryka filmu*, Wydawnictwo Świętego Tomasza z Akwinu 2019.

4. Prospektywne sugestie relacji retoryki względem świata mediów

4.1. Przed retorami przyszłości, w świecie mediów o wymiarach ekspansji planetarnej, staje wyzwanie zrównoważonej humanizacji relacji międzysobowych (od poczęcia do naturalnej śmierci). Te relacje o tyle będą drogą do świata człowieka, o ile zapewnią bezpieczeństwo biologicznego, psychologicznego i materialnego istnienia, gdy zminimalizują destruktywne oddziaływanie alienacji ze strony korzystnych i niekorzystnych wytworów ludzkiego intelektu¹³. Na gruncie retoryki wykorzystującej współczesne media alienujący charakter zyskały:

- skażone formy propagandy (np. na usługach polityki, stosowanie mowy nienawiści),
- redukcja komunikowania do narracji nakazowej (jednokierunkowy przekaz) w miejsce postawy dialogu,
- pozbawione obiektywnych przesłanek dla manipulowania humanistyczną hierarchią wartości¹⁴,
- w kontekście inflacji słów w dyskursie społecznym odpowiedzialność za podejmowanie istotowo ważnej problematyki komunikowania.

4.2. Wkład rodzimej retoryki w budowanie relacji retoryka/media określają m.in. prace środowiska Uniwersytetu Jagiellońskiego – najstarszego środowiska polskiej retoryki akademickiej. Zdaniem prof. Stanisława Stabryły: „Zagadnienie oddziaływania antyku na kulturę nowożytną nie jest ani problemem nowym, ani oryginalnym, a jednak dzisiaj wyraźnie nabiera aktualności. Nie trzeba chyba nikogo przekonywać, że antyk rozumiany jako całość starożytnej kultury grecko-rzymskiej odegrał niezwykle ważną rolę w formowaniu i rozwoju cywilizacji europejskiej. Z drugiej jednak strony świadomość, że jesteśmy spadkobiercami owego antycznego dziedzictwa kulturowego, staje się obecnie udziałem coraz mniejszej liczby ludzi. Jest to bez wątpienia rezultat nieprzemyślanych i szkodliwych reform edukacyjnych, które zredukowały, czy wręcz wyeliminowały,

¹³ Przykład negatywnego oddziaływania tego typu alienacji ukazały np. wynalazki dynamitu, bomby atomowej, wodorowej, laserowej, a obecnie niektóre osiągnięcia medyczne np. dostępność ingerowania w DNA technologią CRISP (Complex Rephrasing Integrated with Surface Probes) czy niektóre programy AI zwł. neuropsychologiczne AGI (Artificial General Intelligence) czy AMA (Artificial Moral Agents).

¹⁴ Zarys fundamentalnych wartości humanistycznych zob. m.in. P. Jaroszyński, *Christian Humanism and the Challenges of Contemporary Culture in the Post-communist Lands*, Proceedings of the International Congress on Christian Humanism in the Third Millennium: The Perspective of Thomas Aquinas, 21-25 Rome, Vatican City 2004, pp. 153-160.

wykształcenie klasyczne z systemu szkolnego w Polsce, podobnie jak w kilku innych krajach”¹⁵.

W środowisku KUL powołanie na Wydziale Filozoficznym Katedry Filozofii Kultury i Podstaw Retoryki z interdyscyplinarnym programem studiów retoryki stosowanej, ukierunkowanym na kształcenie retorów dla dyskursu społecznego oraz w 2008 roku na Wydziale Nauk Społecznych w ówczesnym Instytucie Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej w ramach Katedry Semiotyki i Retoryki Dziennikarskiej, zapewniają specjalizację retoryczną przyszłych pracowników mediów i służą klasycznemu wykształceniu retorycznych świadków wartości humanistycznych.

W pracach tego retorycznego środowiska wypracowano m.in. formę dynamizowania badań w Biesiadach Retoryczno-Naukowych oraz publikacji materiałów dydaktycznych. Zgodnie z intencjami uczelni podejmowane działania akademickie „dotykają problematyki wiarygodności oraz antropologicznych mechanizmów przekonywania, odwołujących się do ludzkiego działania moralnego, a także do problematyki bezpieczeństwa człowieka w komunikacji retorycznej”¹⁶.

Bibliografia:

- Jaroszyński Piotr, *Christian Humanism and the Challenges of Contemporary Culture in the Post-communist Lands*, Proceedings of the International Congress on Christian Humanism in the Third Millennium: The Perspective of Thomas Aquinas, 21-25 Rome, Vatican City 2004.
- Kurzweil Raymond, *The Age of Intelligent Machines*, Penguin Books New York 1990; *Singularity is Near*, tamże, 2005; polskie wyd. *Nadchodzi osobliwość*, tłum. Anna Nowosielska, Eliza Chodkowska, Wydawnictwo Kurthaus Publishing 2005.
- Mamcarz-Plisiecki Artur, *Filozofia i retoryka filmu*, Wydawnictwo Świętego Tomasza z Akwinu 2019.
- Seeman Melvin, *Alienation Studies*, „American Sociological Review” 24 (1959) s.783-791.
- Sławi Mirosław, Syjud Jerzy, *Słownik informatyczny*, Videograf II Chorzów 2008.
- Turska-Kawa Agnieszka, *Poczucie alienacji a użytkowanie mediów. W poszukiwaniu nowych obszarów zastosowania teorii użytkowania i gratyfikacji*, Wydawnictwo Naukowe Śląsk Katowice 2011.

Netografia

¹⁵ Cyt. za: http://pauza.krakow.pl/281_5_2015.pdf [13.03.2021].

¹⁶ Cyt. za: <https://www.kul.pl/katedra-filozofii-kultury-i-podstaw-retoryki,1619.html> [7.07.2021].

http://pauza.krakow.pl/281_5_2015.pdf [13.03.2021]
https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/american_english/information-technology [19.05.2021]
<https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/platon-fajdros/> [19.04.2021]
https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/american_english/information-technology [19.05.2021]
www.fornal.stanford.edu/mc/whatisai/whatisai.html [19.05.2021]
<https://cordis.europa.eu/article/id/183216-better-understanding-of-nanotechnology-and-its-implications-for-neuroscience/pl> [20.05.2021]
<https://www.tvp.info/37651483/robot-sophia-otrzymal-indeks-agh-i-zamierza-rozpozacz-nauke-w-polsce>. [20.05.2021]
<https://www.khaleejtimes.com/news/general/sophia-robot-named-among-5-knowledge-ambassadors-in-uae> [20.05.2021]
<https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/consultations/white-paper-artificial-intelligence-european-approach-excellence-and-trust> [20/07.2021]

**Ethics between rhetoric and artificial intelligence.
Communication on research directions
Summary**

The development of communication technologies (especially with artificial intelligence) influences new understanding of rhetoric and related to it ethics.

Research on the use of nanocomputers in the process of influencing the brain leads to new understanding of fundamental rhetoric such as: intercommunicator, speech (word), ethical subject.

It is a matter of interest in linguistics, psychology of communication, cognitive science, semantics and biotechnology. The development of research in this field is important for the training of journalists in new and upcoming media.

Keywords: rhetorics, ethics of communications, new media, artificial intelligence